

Пайонкевич Х. П.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН «ЕВФЕМІЗМ» ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ

Евфемізми постійно присутні в нашому житті й мовленні. Ця стаття містить аналіз різних точок зору на мовні явища, відомі як евфемізми, та їхнє використання. Розглядаються питання, пов'язані з функціонуванням евфемізмів у сучасній лігвокультурній спільноті.

Ключові слова: евфемізм, евфемія, маніпуляція, функції евфемізмів.

Пайонкевич Х. П. Лингвистический феномен «эвфемизм» и его функции. – Статья.

Эвфемизмы постоянно присутствуют в нашей жизни и речи. Данная статья содержит анализ разных точек зрения на языковые явления, известные как эвфемизмы, и их использование. Рассмотрены вопросы, связанные с функционированием эвфемизмов в современном лингвокультурном сообществе.

Ключевые слова: эвфемизм, эвфемия, манипулирование, функции эвфемизмов.

Payonkevych Kh. P. Linguistic phenomenon “euphemism” and its functions. – Article.

Euphemisms are considered to be an integral part of any speech community. This article contains some contemplative ideas on the linguistic phenomenon known as euphemism and its usage. The article highlights the issues related to the functioning in the euphemism domain.

Key words: euphemism, euphemia, manipulation, functions of euphemisms.

Евфемія є поширеним явищем у багатьох сферах комунікації. Така поширеність зумовлена насамперед здатністю цих мовних засобів задовольняти комунікативні потреби учасників спілкування, що ґрунтується на особливостях функціонування евфемізмів у різних типах дискурсу.

Президент США Б. Обама, коли проводив передвиборну кампанію 2008 року, зауважив: «Words matter». Це можна витлумачити так: «Слова не пустий звук», «Слова є важливими». Поза сумнівом, лідер країни мав рацію, адже саме завдяки словам ми передаємо одне одному свої думки та емоції. А отже, маємо можливість впливати один на одного, маніпулювати свідомістю людей, коли в цьому бачимо необхідність. Евфемізми як спеціально обрані адресантом засоби цілеспрямованого впливу на читачів маркують проблемні/небажані зони суспільства, політики, економічного та інших дискурсів. Із розвитком суспільства такі проблемні зони змінюються, а тому актуальним є дослідження засобів маркування цих зон, прагматичної спрямованості (впливу) таких засобів на читача для виявлення самих проблемних зон.

Проте, як наголошував російський вчений С. Кара-Мурза, «ЗМІ сьогодення – це інструмент ідеології, а не інформації. Основне в їхніх повідомленнях – ідеї, впроваджені в нашу свідомість контрабандою» [3, 574].

Саме тому із численних мовних засобів нашу увагу привернули евфемізми – слова або вирази, які здатні вуалювати факти й події, що без такої завуальованості викликають у суспільної свідомості негативні оцінки й антипатичні настрої.

Методологічною базою для дослідження стали ідеї та концепції, викладені в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, з евфемії [4; 6; 7; 8] та з маніпуляції свідомістю [3]. Проблем евфемії неодноразово торкалися як у вітчизняній, так і в зару-

біжній лінгвістичній літературі [1; 12]. Проте, якщо раніше основна увага приділялась системним характеристикам евфемізмів, то останнім часом акценти змістилися в бік прагматичної спрямованості й особливостей функціонування в різних типах дискурсу.

Об'єктом дослідження є евфемізми, а предметом – функціональні характеристики евфемізмів.

Значення терміна «евфемізм» у різних мовах постійно розширюються відповідно до збільшення спектрів понять, що вимагають евфемістичної субституції, а також її мотиваційних передумов. Проте в будь-якій мові евфемізми вживаються з метою непрямого, прихованого, пом'якшувального позначення явищ та предметів, що викликають неприємні асоціації. Слово «евфемізм» із часів древніх греків використовується для позначення стилістичного тропу, що виконує роль словесного пом'якшення [4, 4]. Оцінюючи галльські війни, Юлій Цезар описав своє brutальне й криваве завоювання та підкорення галлів як їх «утихомирення» [13, 8].

Як зазначає Р. Берчфілд, перше вживання терміна «евфемізм» в англійській мові було зафіксовано в книзі Т. Блаунта «Glossographia» (1656 р.), де він визначається як «хороша чи сприятлива інтерпретація поганого слова» (*a good or favourable interpretation of a bad word*) [10, 13].

Евфемізм (від гр. *eo* – «красиво» і *phemo* – «говорю») – це стилістично та емоційно нейтральне слово чи вираз, який заміняє інші, різкіші чи непристойніші. Тобто замість гіркої правди люди говорять ту ж саму правду, проте у солодкій оболонці, яка маскує гіркоту. Широкий обсяг евфемістичної одиниці робить її зручним інструментом для приховання інформації.

В. Ноубл у праці «*Speak Softly: Euphemisms and Such*» чітко вказує на те, що «евфемізм може бути не тільки м'яким чи ввічливим, він може також приховувати чи вводити в оману» [14, 44].

Евфемістичні субститути мають на меті забезпечити безконфліктну комунікацію з адресатом, вони виконують у мові роль своєрідних слів-кодів, які в зарубіжній лінгвістиці часто називають *catch-words*, *umbrella-words*, *dim definitions* тощо. Значною мірою цьому сприяють імплікаційні властивості евфемістичних субститутів: між прямою номінацією та денотатом (об'єктом номінації) існує безпосередній асоціативний зв'язок, між евфемізмом та денотатом цей зв'язок є опосередкований, тобто евфемізми непрямомі номінують денотат за допомогою позитивнішого асоціата (певного мовленнєвого образу у свідомості комунікантів).

Евфемізми, як і все в мові, знаходиться в постійному розвитку. Життя мови й людини переплетені й постійно взаємодіють. Саме людина визначає місце, де має існувати кожен конкретний евфемізм. Непристойне чи недоречне – це сфери існування евфемізмів. Але ці поняття визначаються самою людиною. Тому евфемізм – поняття не стільки мовне чи мовленнєве, а насамперед культурне.

Традиційно виокремлюють дві основні функції евфемізмів: пом'якшувальну та вуалювальну [12]. Окрім того, існують підходи, що доповнюють та конкретизують ці дві основні функції. Так, російський дослідник Л.П. Крисін пропонує детальнішу класифікацію функцій евфемізмів. Евфемізми можуть використовуватися як засіб пом'якшення висловлювання, даючи змогу мовцеві уникнути комунікативних конфліктів і невдач. Такі мовні одиниці, як евфемізми, також можуть вживатися у функції своєрідного шифру [5].

Однак, незважаючи на поширеність евфемізмів у найрізноманітніших видах дискурсу, їх можна класифікувати за етичним принципом. У своєму есе «Політика й англійська» Дж. Оруел писав, що заплутано-туманна політична мова спеціально використовується для того, щоб «брехня звучала правдиво, а бривство виглядало пристойно» [15].

Політики, дипломати, військові, офіційні особи будь-якого відомства чи організації, а також журналісти стрімко «напрацьовують», а часто й просто вигадують такі евфемізми, які відволікають увагу від негативних явищ чи подій.

Деякі десятиліття використання евфемізмів безпосередньо пов'язане з таким явищем, як політична коректність. Політикоректність стосується не стільки змістовності, скільки коригування мови для досягнення більшої етичності висловлення. Політично коректні ідеї часто висловлюються пом'якшеними виразами, тобто за допомогою евфемії.

Наступну групу евфемізмів за етичним принципом утворюють ті, що виключають дискримінацію людей із фізичними чи розумовими вадами.

По-друге, евфемізми можна класифікувати за тематичним принципом. Найяскравішими в тематичній класифікації евфемізмів є ті, що стосуються торгівлі й комерції. Чимало тематичних евфемізмів

виникло з метою підняти престиж окремих професій: *sanitation engineer* («санітарний інженер») та *waste-reduction manager* («менеджер із зменшення відходів») замість *garbage man* («сміттяр»).

Евфемізми можна класифікувати за етнокультурними характеристиками. Сьогодні найчастіше евфемізми використовуються американцями. Американські евфемізми здебільшого складаються з таких слів, які взагалі не сприймаються як образливі та замінюються двозначними фразами.

Ще одна категорія евфемізмів – політично-коректні, які багато хто з мовознавців і навіть самих політиків вважають найгрубішими. У цій категорії також можна виокремити евфемізми, пов'язані з негативними наслідками в соціально-економічній сфері.

Чимало евфемізмів позначають економічні методи, дії та операції. У своїй передвибірній кампанії Б. Обама закликав до «економічного патріотизму» – *economic patriotism*. Цей новий евфемізм означає «бути багатою людиною, яка підтримує ідею платити більше податків заради загального блага». За допомогою такого евфемізму, асоційованого з патріотизмом, Б. Обама пропагував ідею реформи податкової системи у вигідному світлі, наголошуючи на позитивному ефекті від її впровадження. Тут є очевидною риторична функція евфемізмів, яка полягає в намаганні мовця певним чином вплинути на ціннісні орієнтири адресата, змінити його ставлення й спонукати до певних дій.

Щоб не провокувати депресії, політики США відмовляються від таких виразів, як *world crisis* (світова криза), *financial crisis* (фінансова криза). *Financial crisis* стає *threat of devaluation* (загроза девальвації), щоб показати, що не все так погано й представити економічний стан не як загрозу, а як привід для протидії загрози. Схожа ситуація спостерігається й в українській мові, коли замість слів «криза», «економічна криза» використовують «депресія», «економічний спад» чи навіть антонімічне «покращення», тим самим приховуючи істинний стан речей і скеровуючи думку суспільства на те, що труднощі минають, а з ними зникне й «загроза».

О.С. Стасюк на основі дослідження евфемізмів у парламентській комунікації пропонує виокремити такі функції цих мовних одиниць: маніпулювання (полягає у використанні евфемізмів із метою впливу на свідомість адресата; здатність евфемізму бути засобом маніпулятивного впливу ґрунтується на його оцінних властивостях, у намаганні приховати або пом'якшити негативні явища та процеси, що існують у політичній, економічній, соціальній, екологічній та інших сферах), профілювання (полягає в здатності евфемізмів підтримувати позитивний імідж за рахунок вуалювання та пом'якшення негативних наслідків діяльності відповідної особи), демобілізації (ґрунтується на здатності евфемізму приховати або пом'якшувати негативні явища, у такий спосіб сприяючи

заспокоєнню адресата та формуванню його задоволеності існуючим станом речей), дотримання ввічливості (у такий спосіб мовець дбає про власний імідж, користуючись загальноприйнятими у відповідній соціальній групі позначеннями) та уникнення табуйованих висловлювань.

Евфемізми дієвіші, коли закріплюються у свідомості мовців. Оскільки людям важко дивитися правді у вічі, то евфемізми стають доволі популярними й швидко закріплюються в мові. Ще Б.А. Ларін зауважив, що чим частіше використовуються евфемізм, тим швидше він втрачає свої «відбілюючі» властивості й тим швидше потребує заміни [6, 120].

Здатність евфемізмів маніпулювати свідомістю завдячує тому факту, що вони вуалюють або приховують неприємне й неприйнятне в явищі, подаючи його крізь призму нейтральної чи позитивної конотації. Пересічний реципієнт зазвичай не встигає або не в змозі виокремити й осмислити евфемізм у потоці інформації. Проте евфемізми не обов'язково передбачають маніпуляцію, вони можуть використовуватись і заради політкоректності як «пом'якшені» найменування, що не підштовхують до думок та дій всупереч інтересам реципієнта.

Детальним є також розгляд функцій евфемізмів, здійснений В.Б. Великородою на основі аналізу прагматичних особливостей цих оцінних мовних засобів. Дослідниця виділяє такі функції евфемістичних субститутів, як вуалитивна (виявляє прагнення адресата приховати аспекти дійсності, про які він не бажає говорити відверто), кооперуюча (відображає прагнення учасників комунікації до мовленнєвого співробітництва), превентивна (передбачає використання евфемістичних слів та виразів як альтернативи давніх табу, які ще збережені у свідомості людини), риторична (полягає в намаганні мовця певним чином

змінити ставлення адресата до повідомлюваного), елевативна (адресант подає аспекти реальності в більш позитивному світлі, гіперболізуючи низькі чи середні стандарти), конспіративна (сприяє можливості ідентифікації мовцями членів своєї групи, дозволяє їм спілкуватись та розуміти один одного, ізолюючи себе від інших мовців, які не здатні адекватно інтерпретувати інформацію, якою обмінюються члени групи) [2].

Деякі з виділених функцій супроводжуються маніпулятивним ефектом, що є результатом апеляції до свідомості адресата та заохочування його до певних дій. Маніпулятивний ефект евфемізмів особливо часто реалізується у сфері реклами та політики. Широкий обсяг значення евфемістичної одиниці робить її зручним інструментом впливу на свідомість.

Залежно від сфери вживання евфемізму, особливостей комунікативної ситуації, мети мовця та інших чинників евфемістичний субститут може виконувати не тільки одну, а здебільшого декілька функцій одночасно.

Евфемізми можна вважати різновидом неправди, проте деякі з них використовуються як неправда заради спасіння. Мовна культура, позбавлена евфемізмів, чесніша, але водночас груба й прямолінійна. Аналіз друкованих англійських джерел, зокрема газет та журналів, свідчить про посилену увагу громадськості до цих тенденцій узусу та про труднощі, які виникають під час інтерпретації таких одиниць.

Евфемізми постійно присутні в нашому житті й мовленні. Інколи ми самі не помічаємо, як користуємося ними, підсвідомо вибираючи той варіант, який звучить милозвучніше.

Комплексне дослідження функціонування евфемізмів дозволяє виявити приховану думку автора чи навіть свідому маніпуляцію читачем. Тому вважаємо доцільним подальше вивчення рис економічного дискурсу на основі аналізу евфемізмів.

Література

1. Александров А.В. О терминах «табу» и «эвфемизмы» / А.В. Александров // Иноземна філологія. – Львів, 1966. – № 8. – С. 25–32.
2. Великорода В.Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Б. Великорода ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2008. – 19 с.
3. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2000. – 574 с.
4. Кацев А.М. Языковые табу и эвфемия / А.М. Кацев. – Л. : ЛГПИ им. Герцена, 1988. – 80 с.
5. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995 гг.) / отв. ред. Е.А. Земская. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – С. 384–408.
6. Ларин Б.А. Об эвфемизмах / Б.А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М. : Просвещение, 1977. – С. 101–114.
7. Москвин В.П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования // Вопросы языкознания. – 2001. – № 3. – С. 58–70.
8. Потапова Н.М. Краткий обзор некоторых исследований эвфемизмов / Н.М. Потапова // Вестник МГУ. Серия «Язык сознание коммуникация». – М. : МаксПресс. – 2007. – Вып. 34. – С. 27–38.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
10. Burchfield R. An outline history of euphemisms in English / R. Burchfield // Fair of Speech: the uses of euphemism / ed. by D.J. Enright. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – P. 13–31.

11. Enright D. Fair of Speech: the uses of euphemism / D. Enright. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – 222 p.
12. Galperin I.R. Stylistics / I.R. Galperin. – М. : Higher School, 1977. – 332 p.
13. Lutz W. Doublespeak / W. Lutz. – New York : Harper Perennial, 1990. – 290 p.
14. Noble V. Speak Softly. Euphemisms and Such / V. Noble. – Sheffield : The Centre for English Cultural Tradition and Language ; University of Sheffield, 1982. – 103 p.
15. Orwell G. Politics and the English Language / G. Orwell [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.literaturecollection.com/a/orwell/454>